

مائة عامل

Жүз башкаруучу сөз

Абдулкаахир аль
Журжааний

(Араб тилинин нахву эрежелерин
камтыган сабактар)

Которгон : Касым Сыдыков

БИСМИЛЛАХИР-РАХМАНИР-РАХИИМ

УРМАТТУУ ОКУРМАНДАР!

Колунуздардагы «Жүз аамил» аттуу китепче араб тилинин грамматикасы тууралуу эмгектердин бири.

Бул китепче араб тилинин грамматикасынын синтаксис, башкача айтканда, нахву бөлүмүндөгү кээ бир эрежелерди изилдөө аркылуу жазылган эмгек.

Бул китепче окурмандарга, өзгөчө араб грамматикасын үйрөнүүнү каалагандар үчүн жардамчы болот деген ишеничтебиз.

Бул китепчени даярдаган, которгон жана чыгарууга колдоо көрсөткөндөрдөн Аллах ыраазы болсун. Китеп жалпы элибиз үчүн пайдалуу болсун.

Терең урматтоо менен,

Кыргызстан мусулмандарынын
Азрети муфтийи

Муратали ажы Жуманов

مائة عامل

Жүз башкаруучу сөз

Алла таалага мактоолор жана анын пайгамбары Мухаммад алейхис салаамга , анын үй бүлөсүнө жана сахабаларына Алла тааланын салават саламдары болсун.

Андан соң , Нахву илиминдеги аамилдер (башкаруучу сөздөр) Шайх имам Абдулкахир Абдуррахман аль Журжанийдин жазганы боюнча жүз аамил. Ал аамилдер¹ экиге бөлүнөт: лафзий – لفظي² жана маънавий-³معنوي. Лафзий дагы экиге бөлүнөт : самаабий – سماعي (жазуу түрүндө учурабаган , угууга негизделген) жана кийаасий-قياسي (эреже менен түзүлгөн , салыштырмалуу.) Самаабий аамилдердин саны токсон бир , ал эми кийаасий аамилдердин саны жетөө. Дагы экөөсү маънавийде болуп , жалпысы жүз аамилди түзөт.

Булардан Самаабий он үч түргө бөлүнөт:

❖ **Булардан Симаабий он үч түргө бөлүнөт:**

***Биринчи түрү бир гана ысымды жарр (илик жөндөмөсүнө койуу) кылуучу тамгалар. Алар он жети тамга .**

***Биринчи түрү бир гана ысымды жарр (илик жөндөмөсүнө койуу) кылуучу тамгалар. Алар он жети тамга :**

Биринчиси : ба – باء тамгасы. Анын бир нече мааниси бар:

¹ «Аамил» дин лексикалык мааниси – амал кылдыруучу болуп, нахву илиминдеги колдонууда сөздүн акырынын өзгөрүшүнө себеп болуучуга айтылат.

² Сөздөрдүн акырларынын өзгөрүүсүнө түздөн түз сөз аркылуу катышкан аамилге айтылат.

³ Сөздөрдүн акырларынын маани жагынан бири-бирине таянуусу аркылуу өзгөрүүсүн – маънавий аамил , деп аталат.

1. жабышуу (إلصاق) . Мисалы : مررتُ بزيد (мааниси :Зайддын жанынан өттүм.).

2. колдонуу, жардамга тартуу (استعانة) . Мисалы: كَتَبْتُ بِالْقَلَمِ (мааниси:Калем менен жаздым.б.а. анын жардамы менен же аны колдонуп жаздым)

3. кошо, бирге болуу (مصاحبة). Мисалы : خرج زيدٌ بعشيرته (Зайд туугандары менен чыкты. б.а. алар менен бирге чыкты.)

4. бир нерсени экинчи нерсенин ордуна кылуу. Мисалы: بعثَ (Муну буга саттым. б.а. анын ордуна саттым.) هذا بهذا

5. этиштин өтмө болуусу – (تعديّة) Мисалы: ذهبْتُ بزيدٍ أي أذهبْتُ زيدًا (Зайдды алып кеттим. б.а. лаазим феел мутабаддий феелге айланат)

6. Зарф – ظرف (тактооч, бышыктооч) маанисин түшүндүрөт. Мисалы: جلسْتُ في المسجد (деген сүйлөм جلسْتُ بالمسجد деген маанини берет.(мааниси: Мечиттин ичинде отурдум.)

7. Ашыкча – زائدة Кээде باء тамгасы сүйлөмдө бир мааниге ээ болбой , ашыкча болуп келет. Мисалы: هل زيدٌ بقاتم (мааниси: сүйлөм هل زيد قائم маанисин берет. (мааниси: Зайд туруучубу?) Буга дагы бир мисал катары Алла тааланын сөзүн келтирсек: كفى بالله شهيدًا аяттагы сүйлөм باء тамгасысыз эле маанисин түшүндүрөт.(мааниси: «Күбө болууга Алла Таала жетиштүү»)

8. Тафдия – تقديّة Кээде باء тамгасы Араб тилинде бирөө үчүн курман болууга даяр экендигин билдирүү мааниси менен ысымга кошулуп келет. Мисалы:

بأبي و أمي мааниси: Атам жана энем куткарып алууга акың болсун !(б.а. сен ата энемден кымбатсың)

Экинчиси : мин – من тамгасы. Анын бир нече мааниси бар:

1. Кандайдыр бир максаттын башталышына колдонулат (ابتداء) Мисалы: سرتُ من البصرة إلى الكوفة (Мааниси: Басрадан Куфага жөнөдүм. Тагыраак айтканда : жүрүшүмдүн же жөнөөмдүм башталышы Басрадан Куфага карай.)

2. Нерсенин түрүн же жынысын баяндоо үчүн – (تبيين الجنس) Мисалы

Алла тааланын сөзүндө мындайча айтылган :
«فاجتنبوا الرجس من الأوثان»

Мааниси: «Эми сөлөкөттөрдөн болгон ыпыластан сактангыла!» (Хаж:30)

Дагы бир мисал келтирсек: خاتم من فضة (Мааниси: күмүштөн болгон шакек. Мында шакектин түрүн же эмнеден жасалгандыгын баяндап жатат.) Бул жерде من жынысты баяндагандыгын билүү үчүн анын ордуна الذي сөзүн койуу менен билинет.

3. Нерсенин кээбирин же кандайдыр бир бөлүгүн билдирүү үчүн شربت من الماء (Мааниси : Суудан ичтим же суудан бираз бөлүгүн ичтим) Дагы бир мисал: أخذت من الدراهم (Мааниси: дирхамдардан бир нечесин алдым.) Бул жерде من тамгасы تبعيض маанисин бергендигин анын ордуна بعض (кээ бир) сөзүн койуу менен билинет.

4. من тамгасы кээде في маанисин берет. Мисалы Алла тааланын сөзүндө мындай келген: إذا نودي للصلاة من يوم الجمعة... الآية (Мааниси: Качан жума күнүндө намазга чакырылса... 9-аят Бакара сүрөсү)

5. من тамгасы кээде сөздө ашыкча болуп келет. Мисалы: ما جاءني من أحد

Бул сүйлөмдүн ордуна ما جاءني أحد деп айтуу жетиштүү болот. (Мааниси: Мага эч ким келген жок) Сүйлөмдө من тамгасынын ашыкча экендигин , аны алып салуу менен сүйлөмдүн негизги мааниси өзгөрбөгөндүнөн билинет.

Үчүнчүсү : илаа - إلى тамгасы. Анын эки мааниси бар:

1. Кандайдыр бир максаттын аякташына колдонулат (الغاية) Мисалы: سرت من البصرة إلى الكوفة (Мааниси: Басрадан Куфага жөнөдүм. Тагыраак айтканда : жүрүшүмдүн же жөнөөмдүм аяктоосу Басрадан Куфага чейин.)

2. Кээде аз учурда إلى тамгасы مع (бирге) маанисин берет. Мисалы Алла тааланын сөзүндө мындай келген: ويزدكم قوة مع قوتكم «ويزدكم قوة إلى قوتكم» бул аяттын маанисижана кубатыңар менен маанини түшүндүрөт. (Мааниси:жана кубатыңар менен

бирге кубат арттырат) Дагы бир аятта : **ولا تأكلوا أموالهم إلى أموالكم** : дегендин мааниси **مع أموالكم** деген маанини түшүндүрөт. (Мааниси: Алардын малдарын өзүнөрдүн малыңар менен бирге жебегиле.) ж.б.

Төртүнчүсү: фий- في тамгасы. Анын эки мааниси бар:

1. Зарфтык маанини берет. Зарф дегендин мааниси - бир нерсенин экинчи нерседе түз же өтмө мааниде жайгашуусу же орун алуусу . Түз маанидегисине мисал: **الماء في الكوز** (Мааниси: суу кумурада.) Өтмө маанидегисине мисал: **النجاة في الصدق كما أن** (Мааниси: Кыйроо калпычылыкта болгону сыяктуу , Кутулуу да чынчылдыкта)
2. Кээде **على** тамгасы азыраак учурда **على** маанисин берет. Мисалы Алла тааланын сөзүндө мындай келген: **و لأصلبنكم في** **على** жана **على** **جنوع النخل** бул аяттын мааниси «...курма дарактарынын бутактарына асамын» деген маанини түшүндүрөт. (Тоха:71)

Бешинчиси: лам- لام тамгасы. Анын бир нече мааниси бар:

1. Ээлик кылуу үчүн колдонулат (**تمليك**). Мисалы: **المال لزيد** (Мааниси: мал Зайддыкы.)
2. Тийиштүү кылуу үчүн (**تخصيص**). Мисалы: **الجل للفرس** (Мааниси: үртүк атка тийиштүү.)
3. Себебин түшүндүрүү үчүн (**تعليل**). Мисалы: **ضربتُ زيدًا للتأديب** (Мааниси: Зайдды адеп берүү үчүн урдум.)
4. Кээде **لام** тамгасы **قول** сөзүнөн чыккан этиш менен бирге колдонулса **عن** (тууралуу, жөнүндө) тамгасынын маанисин берет. Мисалы Алла тааланын сөзүндө мындай келген: **قال الذين** **عن الذين آمنوا** бул аяттын мааниси «...الآية «Каапырлар ыймандуулар туурасында мындай дешет» деген маанини түшүндүрөт. (Ахкаф:11)
5. Кээде **لام** тамгасы сөздө ашыкча болуп келет. Мисалы Алла тааланын сөзүндө мындай келген: **ردف لكم ... الآية** Бул сүйлөмдүн

ордуна لام тамгасыз эле ردفكم деп айтуу жетиштүү болот. Мааниси: «...силерге жакын калды» (Намл:72)

6. Кээде لام тамгасы بعد (соң, кийин) маанисин берет. Мисалы Алла тааланын сөзүндө мындай келген: أقم الصلاة لعلك بعد دلوک الشمس деген сөз الشمس.... الآية (Мааниси: “Түш оогондон кийин түн утурлап намазга жыгыл”). (Исра:78)

Алтынчысы : рубба – رُبّ тамгасы. Ал تَقْلِيل (азайтуу) мааниси үчүн колдонулат жана сүйлөмдүн башында келет. Ошондой эле сыпатталган белгисиз (نكرة) ысымы менен өзгөчөлүү. Мисалы: رَبِّ رَجُلٍ كَرِيمٍ لَقِيْتَهُ (Мааниси: Аз берешен кишини жолуктурдум.)

Жетинчиси : алаа- اَلَا- тамгасы. Ал (استعلاء) «үстүндө» деген маани үчүн колдонулат. Мисалы: زَيْدٌ عَلَى السَّطْحِ (Мааниси: Зайд үйдүн үстүндө.)

Дагы бир мисал: عَلَيْهِ دِينَ (Мааниси: Анын (үстүндө) карызы бар. ж.б.)

Сегизинчиси : ан- عَنْ тамгасы. Ал алыстыкка (بعد) жана ашуу, өтүү (مجاوزه) маанисине колдонулат. Мисалы: رَمِيتُ السَّهْمَ عَنِ الْقَوْسِ (Мааниси: Жебемди жаадан аттым. б.а. жебем жаадан өтүп учту.) Дагы бир мисал: بَلَّغْنِي عَنْ زَيْدٍ حَدِيثٍ (Мааниси: Зайддан мага хадис жетти. б.а. Зайддан мага хадис өттү.)

Тогузунчусу : каф - كَاف тамгасы. Анын эки мааниси бар.

1. Окшотуу (تشبيه) Мисалы: زَيْدٌ كَالْأَسَدِ (Мааниси: Зайд арстан сыяктуу) Бул жерде Зайддын арстанга окшотулуусу чыныгы мааниде эмес, бирок анын баатырлыгын түшүндүрүү үчүн өтмө мааниде колдонулуп жатат.

2. Кээде كَاف тамгасы сүйлөмдө ашыкча болуп келет. Мисалы Алла тааланын сөзүндө мындай келген: لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ (Мааниси: Ага (Аллага) бул сөздүн ордуна لَيْسَ مِثْلَهُ شَيْءٌ деп айтуу жетиштүү.) («Мааниси: Ага (Аллага) окшош эч нерсе жок»). (Шура:19)

Онунчүсү : муз - مذ (бери) тамгасы.

Он биринчиси : мунзу - منذ (бери) тамгасы. Бул экөөсү өткөн чакта бир максаттын (иштин) башталышына колдонулат. Мисалы: ما رأيته منذ يوم الجمعة (Мааниси: Аны жума күндөн бери көрбөдүм. б.а. аны көрбөгөнүмдүн башталышы жума күндөн бери.)

Он экинчиси : хатта - حتى тамгасы. Анын эки мааниси бар:

1. Максаттын (иштин) аяктоосу үчүн колдонулат. Мисалы: أكلت السمكة حتى رأسها (Мааниси: Балыкты башына **чейин** жедим.)
2. Көбүрөөк учурда حتى тамгасы مع (бирге) маанисин берет. Мисалы:
جاءني الحجاج حتى المشاة (Мааниси: Мага ажылар жөө баскандар менен бирге келишти.)

Он үчүнчүсү : Касам үчүн колдонулуучу «**уау**» (واوالقسم) тамгасы. Мисалы: والله لأفعلنّ كذا (Мааниси: Аллага касам, ошондой кылам!)

Он төртүнчүсү : Касам үчүн колдонулуучу «**та**» (تاء) тамгасы. Мисалы:
تالله لأفعلنّ كذا (Мааниси: Аллага касам, ошондой кылам!)
Ошондой эле касам үчүн «**ба**» - (باء) тамгасы да колдонулат. Мисалы: بالله لأفعلنّ كذا (Мааниси: Аллага касам, ошондой кылам!)

Он бешинчиси : хааша - حاشا тамгасы.

Он алтынчысы : халаа - خلا тамгасы.

Он жетинчиси : адаа - عدا тамгасы. Бул үчөөсү (15,16,17.) истиснаа - استثناء (чыгаруу, кошпоо) мааниси үчүн колдонулат. Тактап айтканда истиснаа дегени, бир нерсени абалкы кирген нерседен бөлүп чыгаруу. Мисалы:

же خلا زيد ما جاءني القوم حاشا زيد عدا زيد
(Мааниси: Мага Зайддан башка эл келген жок.)

*Он үч самааый аамилдердин экинчи түрү ысымды насб (نصب) кылып хабарды рафъ (رفع) кылуучу тамгалар. Алардын саны алтоо.

1. инна - إِنَّ

2. анна - أَنَّ тамгалары. Бул экөөсү бекемдөө (تحقيق) мааниси үчүн колдонулат. Мисалы:

بَلَّغْنِي أَنَّ زَيْدًا قَائِمٌ (Мааниси: Чындыгында Зайд туруучу) жана

(Мааниси: Мага Зайддын /чындыгында/ туруучу экендиги тууралуу кабары / жетти.)

3. ка'анна - كَأَنَّ тамгасы. Бул тамга бир нерсени экинчи нерсеге окшотуу мааниси үчүн (تشبيه) колдонулат. Мисалы: كَأَنَّ زَيْدًا الْأَسَدُ (Мааниси: Зайд арстан сыяктуу) Мындагы окшоштуруу өтмө мааниде.

4. лаакинна - لَكِنَّ тамгасы. Бул тамга чектөө же оңдоо үчүн (истидрак- استدراك) колдонулат. Мисалы: ما جاءني عَمْرُو وَلَكِنَّ زَيْدًا حَاضِرٌ (Мааниси: Мага Амр келген жок, бирок Зайд келди.) Истидрак дегендин мааниси, эки бири бирине каршы мааниде келген сүйлөмдүн ортосуна аны ырастап далилдөө үчүн же тануу үчүн коюлат.

5. лайта - لَيْت тамгасы. Бул тамга тилек (التمني) үчүн колдонулат. Мисалы: لَيْتَ زَيْدًا مُنْطَلِقٌ (Мааниси: Аттиң, Зайд жөнөсө!) Тилек - تَمَنَّي дегендин мааниси, аткарылуусу мүмкүн болуусу же болбоосуна карабастан бир нерсени тилек кылууга айтылат. Аткарылуусу мүмкүн болгонуна мисал: لَيْتَ زَيْدًا قَائِمٌ мааниси: Аттиң, Зайд турса! Аткарылуусу мүмкүн болбогонуна мисал: لَيْتَ زَيْدًا طَائِرٌ мааниси: Аттиң, Зайд учса !

6. ла'алла - لَعَلَّ тамгасы. Бул тамга үмүт (الترجي) үчүн колдонулат. Мисалы: لَعَلَّ زَيْدًا قَائِمٌ мааниси : Балким Зайд туруучудур. Бул тамга (لَعَلَّ) аткарылуусу мүмкүн болгон

ишке гана колдонулат. Мисалы Алла тааланын сөзүндө мындайча келген: **لَعَلَّ اللَّهَ يُحْدِثُ بَعْدَ ذَلِكَ أَمْرًا** Мааниси: «Балким Алла тигинден соң бир иш пайда кылаар. (Аны) сен билбейсиң.» (Талак:1) Дагы бир аятта минтип келген: **لَعَلَّ السَّاعَةَ** (мааниси: «Балким, Кыйамат жакын эледир. А сен билбейсиң?» (Шуура:17) Бул тамгалардын этишке окшогон тамгалар (الحروف المشبهة بالفعل) деп аталуусунун себеби, алардын үч тамгадан жогору болуп, алардын акыры этиштердин акыры сыяктуу фатха менен бүтүүсү жана аларда этиштин мааниси бар болгондугу үчүн. Мисалы этиш (фааилди) рафъ кылып, (мафъул бихини) насб кылганы сыяктуу, ал тамгалар да (хабарды) рафъ жана (ысымды) насб кылат. Мына ушул жааттан алар этишке окшоштук кылат.

*Он үч самааый аамилдердин үчүнчү түрү ысымды рафъ кылып, хабарды насб кылуучу эки **ما** жана **لا** тамгалары. Мисалы: **مَا زَيْدٌ قَاتِمًا** (мааниси : Зайд туруучу эмес.) жана **لَا رَجُلٌ** (мааниси: киши келүүчү эмес) Мында **ما** жана **لا** тамгалары **ليس (эмес)** деген формасы өзгөрүлбөс (жамид- جامد) этишке окшоп **тануу (نفي)** үчүн колдонулат. **ما** тамгасы болсо, учурдагы абалды тануу үчүн, **белгилүү (معرفة)** жана **белгисиз (نكرة)** ысымдарга, мубтадага (сүйлөмдү баштоочу ысым) жана хабарга (кабар, баяндооч) кирет. Ошондой эле хабарына **ليس** дагыдай ашыкча **باء** тамгасы кирет. Мисалы: **مَا زَيْدٌ بِقَاتِمٍ** (мааниси: Зайд туруучу эмес.)

*Он үч симааый аамилдердин төртүнчү түрү, жеке бир ысымды гана насб кылуучу тамгалар. Алар жетөө:

1. уау-واو тамгасы. Ал **مع** (бирге) маанисин берет. Мисалы: **اسْتَوَى الْمَاءُ وَ الْخَشْبَةُ** мааниси: Суу тактай менен (бирге) б.а. тең болду. Мында **واو** тамгасынан кийинки ысым насб болуп, **مع** маанисин түшүндүрөт жана **мафъул мабаху (مفعول معه)** деп аталат.
2. илла-إلا тамгасы. Бөлүп салуу; чыгаруу (**استثناء**) маанисин берет. Мисалы: **جَاءَنِي الْقَوْمُ إِلَّا زَيْدًا** мааниси: Мага коом келди, бирок Зайд гана (келбеди). **Истисна** дегендин мааниси, бир

нерсени башкалар кирген нерседен бөлүп чыгаруу. Маселен жогорудагы мисалда Зайдды келүүдөн бөлүп чыгардың.

3. йаа- يا тамгасы. Мисалы: يَا رَجُلًا (Эй киши!)
يَا عَبْدَ اللَّهِ (Эй Абдулла!) يَا خَيْرًا مِنْ زَيْدٍ (Эй Зайддан жакшыраак киши!)

4. айаа- أَيَا тамгасы. Мисалы: أَيَا رَجُلًا (Эй киши!) أَيَا عَبْدَ اللَّهِ (Эй Абдуллах!) أَيَا خَيْرًا مِنْ زَيْدٍ (Эй Зайддан жакшыраак киши!)

5. хайаа- هَيَا тамгасы. Мисалы: هَيَا رَجُلًا (Эй киши!)

6. ай- أَي тамгасы. Мисалы: أَي رَجُلًا (Эй киши!)

7. хамза - (أ) همزة тамгасы. Мисалы: أ رَجُلًا (Эй киши!) Бул бешөөсү нида (чакыруу) үчүн колдонулат. Мунаада (منادى) дегендин мааниси , ادعو (чакырамын) деген этиш сөздүн ордуна өтүүчү тамга (يا, أَيَا, يا) аркылуу, кайрылып, бет алуусу талап кылынган киши. Нида (чакыруу) тамгасы кээде ачык көрүнүп келет. Мисалы: يَا زَيْدٌ же көмүскөдө келет. Мисалы: يُوسُفُ أَعْرِضْ عَنْ هَذَا Мааниси: «Йусуп, мындан жүз үйрүп, жашыр⁴» Ал эми мунун ачык айтылганы келеркидей болот : يَا يُوسُفُ)

Булардын ичинен يَا тамгасы жакындагы, алыстагы жана орто аралыктагы кишини чакырууга колдонулуусу менен өзгөчөлүү. Ал эми калган анын катарындагылардан أَيَا жана أَيَا алыстагы кишиге , أ жана أَي жакындагы кишиге колдонулат. Бирок أَي жакыныраакка ал эми أَي орто аралыктагы кишини чакырууга колдонулат.

*Он үч симааый аамилдердин бешинчи түрү мудроорифеелди (учур чак этишти) насб кылуучу төмөнкү төрт тамга:

1. ан - أَنْ тамгасы. Ал масдар маанисин берет. Мисалы: أَجِبْ أَنْ (мааниси: Зайддын туруусун каалайм.) يُقَوْمُ زَيْدٌ

2. лан-لَنْ тамгасы. Ал кандайдыр бир ишти төгүндөөнү бышыктоо үчүн колдонулат. Мисалы: لَنْ يَصْرِبَ زَيْدٌ (мисалы:

⁴ Эми муну ойлобо да, бирөөгө да айтпа

Зайд эч качан урбайт.) Дагы Курандан бир аятты мисалга келтиребиз: لَنْ أَبْرَحَ الْأَرْضَ حَتَّى يَأْتَنَ لِي أَبِي Мааниси: «Ошондуктан, мага атам уруксат бергенге чейин, же болбосо мен үчүн Алла бир өкүм кылганга чейин ушул жерден эч кетпеймин.» (Йусуф:80)

3. кай-كَي тамгасы. Ал себепти(تعليل) түшүндүрөт. Мисалы: اسَلَمْتُ كَيَّ اَدْخَلَ الْجَنَّةَ (мааниси: Бейишке кирүү үчүн мусулман болдум.) Мында сүйлөмдүн башкы бөлүгү кийинки бөлүгүндөгү нерсеге(мааниге) себеп болот. Тактап айтканда, Мусулман болуу бейишке кирүүгө себеп.

4. изан-إِذَن тамгасы. Ал жооп жана жаза үчүн колдонулат. Мисалы: сага бирөө سَأَتِيكَ «сага келемин» десе, сен ага: إِذَا أُكْرِمَكَ «Андай болсо, сени сыйлаймын»- деп жооп бересиң.

*Он үч симааый аамилдердин алтынчы түрү мудроорифеелди(учур чак этишти) жазм кылуучу тамгалар. Алар бешөө:

1. ин-إِنْ тамгасы. Ал шарт жана жаза үчүн колдонулат. Мисалы: إِنْ تُكْرِمَنِي أُكْرِمَكَ (мааниси: Эгер мени сыйласаң, мен да сени сыйлайм.) Мында تُكْرِمَنِي шарт, ал эми أُكْرِمَكَ Анын жообу.

2. лам-لَمْ тамгасы. Ал мудрооринин маанисин кайтарып, өткөн чакка которот. Мисалы: لَمْ يَضْرِبْ زَيْدٌ (мааниси: Зайд урбады.)

3. ламма-لَمَّا тамгасы. Бул дагы, мудрооринин маанисин кайтарып, өткөн чакка которот. Мисалы: لَمَّا يَضْرِبْ زَيْدٌ (мааниси: Зайд али ура элек.)

4. Буйрук ламы-لَام الْأَمْر. Мисалы: لِيَضْرِبْ (мааниси: Урсун !)

5. Буйрук аркылуу тыйуу үчүн колдонулуучу لَا тамгасы. Мисалы:

لَا تَضْرِبْ (мааниси: Урба!)

*Он үч симааый аамилдердин жетинчи түрү إِنْ (эгер) деген шарт маанисин туюндурган феелдерди (этиштерди) жазм кылуучу ысымдар. Алар тогуз:

1. ман - مَنْ (ким) деген ысым. Мисалы: مَنْ يُكْرِمُنِي أَكْرَمُهُ (мааниси: Ким мени сыйласа, мен да аны сыйлайм.)
2. аййу- أَيُّ (кайсы) деген ысым. Мисалы: أَيُّهُمْ يُكْرِمُنِي أَكْرَمُهُ (мааниси: Алардын кайсынысы мени сыйласа, мен да аны сыйлайм.)
3. маа- مَا (эмне) деген ысым. Мисалы: مَا تَصْنَعُ أَصْنَعُ (мааниси: Эмнени кылсаң, кылам. Б.а. мен да ошону кылам)
4. матаа- مَتَى (качан) деген ысым. Мисалы: مَتَى تَخْرُجُ أَخْرُجُ (мааниси: Качан чыксаң, чыгам. б.а. мен да ошондо чыгам.)
5. махмаа- مَهْمَا (качан ; кандай болсо да) деген ысым. Мисалы: مَهْمَا تَخْرُجُ أَخْرُجُ (мааниси: качан чыксаң, мен да ошондо чыгам)
6. айна- أَيْنَ (кайда) деген ысым. Мисалы: أَيْنَ تَمُرُّ بِهِ أَمُرُّ بِهِ (мааниси: Кайдан өтсөң, мен да ошол жерден өтөм.)
7. аннаа- أَنَّى (кайда, кайдан) деген ысым. Мисалы: أَنَّى تَأْكُلُ أَكُلُ (мааниси: Кайдан жесең мен да ошол жерден жейм.)
8. хайсумаа- حَيْثُمَا (каерде; кайда) деген ысым. Мисалы: حَيْثُمَا تَذْهَبُ أَذْهَبُ (мааниси: кайда барсаң, мен да барам.)
9. измаа- إِذْمَا (качан) деген ысым. Мисалы: إِذْمَا تَفْعَلُ أَفْعَلُ (мааниси: Качан кылсаң, кылам)

*Он үч самааый аамилдердин сегизинчи түрү накира(белгисиз) ысымдарды тамйииздин (аныктооч) негизинде насб кылуучу ысымдар. Алар төртөө:

1. Ондук сан белгиси – عَشْر. Качан عَشْر (он) саны أَحَد (бир)ден баштап, تِسْعَةٌ وَتِسْعُونَ (токсон тогуз) га чейинки сандар менен бирге куралса. Мисалы: أَحَدٌ عَشَرَ رَجُلًا (мааниси: Он бир дирхам) жана اِثْنَتَا عَشْرَةَ امْرَأَةً (мааниси: он бир аял) تِسْعَةٌ وَتِسْعِينَ (Мааниси: токсон тогуз киши)

*Он үч симааый аамилдердин сегизинчи түрү накира(белгисиз) ысымдарды тамйииздин (аныктооч) негизинде насб кылуучу ысымдар. Алар төртөө:

2. Ондук сан белгиси – عَشْر. Качан عَشْر (он) саны أَحَد (бир)ден баштап, تِسْعَةٌ وَتِسْعُونَ (токсон тогуз) га чейинки сандар

менен бирге куралса. Мисалы: أَحَدَ عَشَرَ رَجُلًا (мааниси: Он бир киши) жана اَحَدَى عَشْرَةَ امْرَأَةً (мааниси: он бир аял) Ошондой эле تِسْعَ و تِسْعِينَ امْرَأَةً (токсон тогуз киши) жана تِسْعَ و تِسْعِينَ رَجُلًا (токсон тогуз аял)

3. кам- كَمْ (канча) тамгасы. Суроо белгиси катары колдонулат. Мисалы: كم رجلاً عندك ؟ (мааниси: Сенин алдында канча киши бар?)

4. ка' аййин – كَأَيِّن (канча⁵) Мисалы: كَأَيِّن رَجُلًا عِنْدَكَ ؟ (мааниси: Сенин алдында канчалаган киши бар?)

5. казаа- كَذَا (*мынча* –деген белгисиз, болжолдуу мисал үчүн айтылган сөз)

Мисалы: عِنْدِي كَذَا دِرْهَمًا (мааниси: Менде мынча дирхам бар.)

***Он үч самааый аамилдердин тогузунчу түрү этиш ысымдары (أسماء الأفعال) деп аталган сөздөр. Алардын кээ бирлери рафь кылса кээ бирлери насб кылат. Алардын саны тогуз. Алтоосу насб кылат. Үчөөсү рафь кылат.**

Насб кылуучу алтоосу:

1. рувайда – رُوِيَ (мөөнөт бер) Ал اُمِّلَ деген этиштин ысымы. Мисалы:

رُوِيَ زَيْدًا (мааниси : Зайдга мөөнөт бер.)

2. балха – بَلَ (кой; тим кой.) Ал دَعَّ деген этиштин ысымы. Мисалы: بَلَ زَيْدًا (мааниси: Зайдды тим кой)

3. дуунака - دُونَكَ (ал) Ал خَذُ деген этиштин ысымы. Мисалы: دُونَكَ زَيْدًا (мааниси: Зайдды ал)

4. алайка – عَلَيْكَ (бекем тут) Ал اِلْزَمْ деген этиштин ысымы. Мисалы: عَلَيْكَ زَيْدًا (мааниси: Зайдды бекем тут)

5. хаа – هَا (ме; ал;) Ал خَذُ деген этиштин ысымы. Мисалы: هَا زَيْدًا (ме Зайдды! же Зайдды ал!)

6. хайяхалла – حَيَّهْ (кел) Ал اَيْتَ деген этиштин ысымы. Мисалы: حَيَّهْ الصَّلَاةَ (мааниси: Намазга кел)

Рафь кылуучу үчөөсү:

1. хайхаата- هَيَّاهُ (Алыстады . Ал بَعَدَ (алыстады)деген этиштин ысымы. Мисалы:

هَيَّاهُ زَيْدًا (мааниси: Зайд алыстады)

⁵ «كَأَيِّن» бул ысым көбүнчө көптүк маанисин түшүндүрөт.

2. суръаана- سُرْعَان (тездетүү) Ал سُرْع деген этиштин ысымы. Мисалы: سُرْعَان زَيْدٌ (мааниси: Зайд тездетти)

3. шаттаана- شَتَّان (айырмалуу;) Ал اِفْتَرَق деген этиштин ысымы.

Мисалы: شَتَّان زَيْدٌ وَ عَمْرُو (мааниси: Зайд менен Амр бири биринен айырмаланды)

***Он үч самааый аамилдердин онунчу түрү ысымды рафъ кылып, кабарды насб кылуучу кемтик этиштер (أفعال ناقصة) Кемтик этиштер деп аталганынын себеби, сүйлөм фааил менен гана бүтпөстөн насб болгон кабарга муктаж болгондуктан.**

Алардын саны он үч:

1. каана-كَانَ этиши. Ал бир нече мааниде келет:

- Кемтик этиш катары⁶. Мисалы: وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا Мааниси: «Алла билүүчү даанышман» (Фатх:4)

- Кээде кемтик эмес толук этиш катары колдонулуп бар болуу маанисин берет. Мисалы: كَانَ زَيْدٌ (мааниси: Зайд болду)

- Кээде сүйлөмдө ашыкча болуп келет. Мисалы: (كيف نكلّم من كَانَ في المهد صبيا)

(мааниси: «Бешиктеги наристе затка кантип сүйлөйбүз» (Марям:29.)

- Өткөн мезгилди көрсөтөт. Мисалы: كَانَ زَيْدٌ غَنِيًّا (маниси: Зайд бай болгон эле.)

- Айлануу (صَارَ) маанисин берет. Мисалы: وَ كَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ (мааниси: ... «жана каафирлерден болуп калды». Б.а каафирге айланды.) (Бакара:34)

2. соора- صَارَ этиши. (мааниси : айланды) Мисалы: صَارَ الْمَاءُ هَوَاءً (мааниси: Суу абага айланды)

3. асбаха – أَصْبَحَ этиши. Төмөнкү маанилерди берет:

- Сүйлөмдүн мазмунун таңга байланыштуу кылуу. Мисалы: أَصْبَحَ زَيْدٌ عَالِمًا (мааниси: Таң убакта Зайд илимдүү болду)

⁶ Кемтик этиш деп аталышынын себеби, анын ысымдарга гана чектелбестен кабарга да муктаж болгондугу үчүн.

- Айлануу(صَارَ) маанисин берет. Мисалы: أَصْبَحَ الْمَرِيضُ صَحِيحًا (мааниси: Оорулуу соого айланды . б.а. соо болуп калды.)

- Таңга кирүү. Мисалы: أَصْبَحَ زَيْدٌ (мааниси: Зайд таңга кирди)

4. Амсаа-أَمْسَى этиши. Төмөнкү маанилерди берет:

- Сүйлөмдүн мазмунун кечки убакытка байланыштуу кылуу.Мисалы: أَمْسَى زَيْدٌ عَالِمًا(мааниси: кечкурун Зайд илимдүү болду)

- Айлануу(صَارَ) маанисин берет. Мисалы: أَمْسَى الذَّلِيلُ عَزِيزًا (мааниси: Кордуу киши кудуреттүүгө айланды. б.а. кудуреттүү болуп калды.)

- Кечкурунга кирүү. Мисалы: أَمْسَى زَيْدٌ (мааниси: Зайд кечкурунга кирди)

5. Адхаа-أَضْحَى этиши. Төмөнкү маанилерди берет:

- Сүйлөмдүн мазмунун шашке убакытка байланыштуу кылуу.Мисалы: أَضْحَى زَيْدٌ كَرِيمًا (мааниси: шашкеде Зайд берешен болду)

- Айлануу(صَارَ) маанисин берет. Мисалы: أَضْحَى الْأَمِيرُ أَسِيرًا (мааниси: (мааниси: Амир туткунга айланды. б.а. туткун болуп калды.)

- Шашкеге кирүү. Мисалы: أَضْحَى زَيْدٌ (мааниси: Зайд шашкеге кирди)

6. Залла-ظَلَّ этиши. Төмөнкү маанилерди берет:

- Сүйлөмдүн мазмунун күндүзгү убакытка байланыштуу кылуу.Мисалы: ظَلَّ زَيْدٌ قَائِمًا (мааниси: Күндүзү Зайд туруучу болду)

- Айлануу(صَارَ) маанисин берет. Мисалы: ظَلَّ الصَّبِيُّ بِالْغَا (мааниси: (мааниси: Наристе балагатка айланды. б.а. бойго жетти .)

7. Баата-بَاتَ этиши. Төмөнкү маанилерди берет:

- Сүйлөмдүн мазмунун түнкү убакытка байланыштуу кылуу.Мисалы: بَاتَ زَيْدٌ عَابِدًا (Зайд ибадат кылуу менен түнөдү)

- Айлануу(صَارَ) маанисин берет. Мисалы: بات الحزينُ فَرِحًا (мааниси: Кайгылуу киши курсантка айланды. б.а. курсант болуп калды.)

8. Маа заала-زَالَ

9. Маа бариха-بَرَحَ

10. Маа фати' а - فَتَيْ' ا

11. Ма'нфакка- مَا أَنْفَكَ Бул төрт этиш өздөрүнүн ысымдарына кабарларынын үзгүлтүксүз уланып тургандыгын көрсөтүп туруусу үчүн колдонулат. Мисалы:

1. مَا زَالَ زَيْدٌ كَرِيْمًا (мааниси: Зайд дайыма берешен болду.)
2. مَا بَرَحَ زَيْدٌ جَوَادًا (мааниси: Зайд дайыма кең пейил болду.)
3. مَا فَتَيْ' ا زَيْدٌ رَحِيْمًا (мааниси: Зайд дайыма мээримдүү болду.)
4. مَا أَنْفَكَ زَيْدٌ عَالِمًا (мааниси: Зайд дайыма аалым болду.)

12. Маа даама- مَا دَامَ этиши. Бир ишти бул этиштин кабарынын ысымга туруктуу болуусунун мөөнөтүнчө убакытка чектөө үчүн колдонулат.

Мисалы: اجْلِسْ مَا دَامَ زَيْدٌ جَالِسًا (мааниси: Зайд отурганча отур. Б.а. Зайд отурган мөөнөткө чейин отур)

13. Лайса- لَيْسَ этиши. Ал учур чакта сүйлөмдүн мазмунун кайтаруу үчүн колдонулат. Мисалы: لَيْسَ زَيْدٌ قَائِمًا (мааниси: Зайд туруучу эмес.)

❖ маа- مَا тамгасынын өкүмү жогорку этиштер сыяктуу эле.

Мисалы:

مَا زَيْدٌ كَاذِبًا (мааниси: Зайд калпычы эмес.)

***Он үч самааый аамилдердин он биринчи түрү «жакындатүүчү этиштер».** (أفعال المقاربة) Алардын саны төртөө болуп, ысымды рафъ, кабарды насб кылат.

1. асаа- عَسَى этиши. Бул этиш кабардын ысымга жакындоосун тилөө үчүн колдонулат. Анын кабары учур (الفعل المضارع) этиши болуп اَنْ тамгасы менен бирге келет. Мисалы:

عَسَى زَيْدٌ أَنْ يَخْرُجَ (мааниси: Зайд чыгууга жакындады.) Эгер учур чак этиши اَنْ тамгасы менен бирге عَسَى этишине ысым болсо, анда عَسَى этиши кабарга муктаж болбойт. Мисалы:

عَسَى أَنْ يَخْرُجَ زَيْدٌ (мааниси: Зайддын чыгуусу жакын болду.)

2. Каада- كَادَ этиши. Бул этиш, кабардын жакындоосу үчүн колдонулат. Анын кабары фааил ысымын түшүндүргөн учур чак этиши болот. Мисалы: كَادَ زَيْدٌ يَخْرُجُ бул сүйлөмдөгү этиш келеркидей этиштин ысымы болот : كَادَ زَيْدٌ خَارِجًا (мааниси: Зайд чыгууга жакын болду)

3. Караба- كَرَبَ этиши. Ал ысымдын хабарды баштоосу үчүн колдонулат. Бул этиш колдонууда мааниси كَادَ этиши сыяктуу. Мисалы: كَرَبَ زَيْدٌ يَخْرُجُ

(мааниси: Зайд чыгууга жакын болуп калды)

4. Аушака- أَوْشَكَ этиши. Бул этиш дагы ысымдын кабарга киришүүсү үчүн колдонулат жана колдонууда маани жагынан أَوْشَكَ زَيْدٌ أَنْ يَخْرُجَ - أَوْشَكَ менен كَادَ этиштери сыяктуу. Мисалы: أَوْشَكَ زَيْدٌ أَنْ يَخْرُجَ (мааниси: Зайд чыгууга жакын болду) о.э. أَوْشَكَ أَنْ يَخْرُجَ (мааниси: Зайддын чыгуусу жакын болду.)

***Он үч самааый аамилдердин он экинчи түрү мактоо жана айыптоо үчүн колдонулуучу этиштер.(أَفْعَالُ الْمَدْحِ وَ الْمَذَمِّ)** Алар жалпы алиф лам (ألف لام) тамгалары аркылуу белгилүү болгон же алиф лам (ألف لام) аркылуу белгилүү болгон ысымга идаафа (илик жөндөмөдөгү аныкталуучу менен аныктооч кошулуп айкалышы) кылуу менен белгилүү болгон же насб болгон тамйииз кылынган ысымдарды рафъ кылат. Алар төртөө:

1. ниъма- نِعَمَ этиши. Ал жалпы түрдө мактоо үчүн колдонулат. Мисалы: نِعَمَ الرَّجُلُ زَيْدٌ (мааниси: Зайд кандай сонун киши!) نِعَمَ غُلَامُ الرَّجُلُ زَيْدٌ (мааниси: Кишинин уулу Зайд кандай сонун) نِعَمَ رَجُلًا زَيْدٌ (Зайд кишилик(инсандык) жагынан кандай сонун!)

2. биъса- بئسَ этиши. Ал жалпы түрдө айыптоо үчүн колдонулат. Мисалы: بئسَ الرَّجُلُ زَيْدٌ (Зайд кандай жаман киши) بئسَ غُلَامُ الرَّجُلُ زَيْدٌ (Кишинин уулу Зайд кандай жаман!) بئسَ رَجُلًا زَيْدٌ (Зайд кишилик (инсандык) жагынан кандай жаман!)

3. хаббазаа- حَبَّأَ этиши. Ал мактоо маанисин берүү жагынан حَبَّأَ الرَّجُلُ زَيْدٌ (Зайд кандай сонун киши !)

4. сааъа- سَاءَ этиши. Ал айыптоо маанисин берүүдө
سَاءَ الرَّجُلُ زَيْدٌ (Зайд кандай жаман
киши!)

***Он үч самааый аамилдердин он үчүнчү түрү күмөн жана
бекем ишенимге байланыштуу этиштер же ички сезимге
байланыштуу этиштер деген ат менен белгилүү болгон
этиштер.**(أفعال القلوب) Алар жетөө болуп, эки ысымга кирет
да , экинчи ысым биринчи ысымды баяндап
чечмелейт.Ошондой эле ал эки ысымды насб кылат.

Ал жети этиштин үчөөсү күмөн же шек үчүн колдонулат:

1. зонанту- ظَنَنْتُ этиши. Мисалы: ظَنَنْتُ زَيْدًا قَاتِمًا (мааниси:
Зайдды туруучу деп күмөн кылдым.) Кээде ظَنَنْتُ этиши أَتَّهَمْتُ
(айыптоо;күмөн саноо.) маанисин берип, бир гана ысымды
насб кылат.

2. хасибту- حَسِبْتُ этиши. Мисалы: حَسِبْتُ زَيْدًا عَابِدًا (мааниси:
Зайдды ибадат кылуучу деп ойлодум.)

3. хилту خِلْتُ этиши. Мисалы: خِلْتُ زَيْدًا كَرِيمًا (мааниси:
Зайдды берешен деп ойлодум.)

Дагы үчөөсү бекем ишеним үчүн колдонулат:

1. Алимту- عَلِمْتُ этиши. Мисалы: عَلِمْتُ زَيْدًا عَالِمًا (Зайдды
аалым деп билдим.)Кээде عَلِمْتُ этиши عَرَفْتُ (билдим ;
«тааныдым») маанисин берип, бир гана ысымды насб кылат.

2. Уажадту- وَجَدْتُ этиши. Мисалы: وَجَدْتُ الْعِلْمَ نَافِعًا (мааниси:
Илимди пайдалуу экендигин таптым.) Кээде وَجَدْتُ этиши أَصَبْتُ
«жеттим» деген маанини берип, бир гана этишти насб кылат.

3. Роъайту- رَأَيْتُ этиши. Мисалы: رَأَيْتُ زَيْدًا قَاتِمًا (мааниси:
Зайддын турганын көрдүм.) Кээде رَأَيْتُ этиши أَبْصَرْتُ
(көрдүм) маанисин берип, бир гана ысымды насб кылат.

Акыркы бирөөсү кээде عَلِمْتُ маанисин берсе кээде ظَنَنْتُ
маанисин берген زَعَمْتُ этиши. Бул этиштин عَلِمْتُ же ظَنَنْتُ
маанисин бергендигин ажыратуу үчүн ага түгөй болгон сөз
менен аныкталат. Мисалы:

- زَعَمْتُ زَيْدًا إِنْسَانًا (мааниси: Зайдды инсан деп ырастадым.)
- زَعَمْتُ زَيْدًا كَرِيمًا (Зайдды берешен деп ойлодум.)

❁ Жүз аамилдин ичинен Киясий аамилдер жетөө . Алар төмөнкүлөр:

1. фиъл- فَعِلَ (этиш) .Мында этиштин жалпысы эске алынат . Этиш эки түрдүү болот:

Лаазим жана мутааддий. Лаазим этиш бир гана ысымды рафъ кылат. Ал ысым ошол этиштин фааили (аткаруучусу) болот. Мисалы: **جَاءَ زَيْدٌ** (мааниси: Зайд келди.)

Мутааддий этиш үчкө бөлүнөт:

- Бир мафъулга өтүүчү этиш. Мисалы: **ضَرَبْتُ زَيْدًا** (мааниси: Зайдды урдум.)

- Эки мафъулга өтүүчү этиш. Ал эки мафъулдун экинчиси мааниде биринчи мафъулдун эле өзү. Мисалы: **حَسِبْتُ زَيْدًا غَالِمًا** (мааниси: Зайдды аалым деп ойлодум.) Кээде биринчи мафъулдун маанисине жакындабайт. Мисалы: **أَعْطَيْتُ زَيْدًا دِرْهَمًا** (мааниси: Зайдга дирхам бердим.)

- Үч мафъулга өтүүчү этиш. Мисалы: **أَعْلَمْتُ عَمْرًا زَيْدًا فَاضِلًا** (мааниси: Амрга Зайддын артык экендигин билдирдим.)

2. масдар- مَصْدَر Масдар – деген этиш бөлүнүп чыккан ысым. Ал ысым этиштин кызматын аткарат. Мисалы: **أَعْجَبَنِي ضَرْبُ زَيْدٍ** (мааниси: Мени Зайддын Амрды урушу таң калдырды.)

3. Фааилдин ысымы- اسم الفاعل Тактап айтканда этиштин ысымы.

- Ал маалым этиштен алынган сыпат болуп, алдындагы сыпатталган ысымга таянып, учур чак же келер чак маанисинде болсо өзү бөлүнүп чыккан этиштин кызматын аткарат. Мисалы : **مَرَرْتُ بِرَجُلٍ رَاكِبٍ فَرَسَهُ** (мааниси: Атын минген кишинин жанынан өттүм.)

- Же мубтадага таянган абалда. Мисалы: **زَيْدٌ ضَارِبٌ عَمْرًا** (мааниси: Зайд Амрди уруучу) жана **زَيْدٌ قَائِمٌ غَلَامُهُ** (мааниси: Зайд, анын кызматчысы туруучу.)

- Же абал маанисин туюнтуучу ысым болуусу керек. Мисалы: **رَأَيْتُ زَيْدًا رَاكِبًا فَرَسَهُ** (мааниси: Зайдды атын минген абалында көрдүм.)

• Же суроолуу болуусу керек. Мисалы: أَقَاتِمُ أَخُوكَ ? (мааниси: Агаң (иниң) туруучубу?)

• Же анын алдына нафй тамгасы өткөн болуусу керек. Мисалы: مَا قَاتِمُ أَخُوكَ (мааниси: Агаң (иниң) туруучу эмес.)

А эгерде өткөн чактын маанисинде болсо, анда ал ысым этишинин кызматын аткарбайт. Мисалы : زَيْدٌ ضَارِبٌ غُلَامَهُ عَمْرًا (мааниси: Зайд, анын уулу Амрды кечээ уруучу.)

3. Мафъуулдун ысымы- اسمُ المفعول. Ал этиштен бөлүнүп чыгып , өзүнө этиш түшкөн ысым.(Илик жөндөмөсүндө) Ысым мафъуул шарты жагынан ысым фааил сыяктуу болуп, эки чакты (учур жана келерчак) жана алдындагы ысымга таянууну шарт кылат.

• Мисалы: زَيْدٌ مُكْرَمٌ أَصْحَابُهُ الْآنَ أَوْ غَدًا (мааниси: Зайд , анын жолдоштору азыр же эртең сыйлануучу)

• Мисалы: مَرَرْتُ بِرَجُلٍ مَضْرُوبٍ غُلَامُهُ الْآنَ أَوْ غَدًا (Уулу азыр же эртең уруулуучу кишинин жанынан өттүм.)

• Мисалы: رَأَيْتُ زَيْدًا مَضْرُوبًا غُلَامُهُ الْآنَ أَوْ غَدًا (Зайдды, анын урулуучу уулун көрдүм.)

• Мисалы: أَ مَضْرُوبٌ غُلَامُكَ الْآنَ أَوْ غَدًا (мааниси: Уулуң азыр же эртең урулуучубу?)

• Мисалы: مَا مَضْرُوبٌ غُلَامُكَ الْآنَ أَوْ غَدًا (мааниси: Уулуң азыр же эртең урулуучу эмес.)

□ Эгер ал ысым менен өткөн чак ниет кылынса, анда ал этиштин кызматын аткарбайт. Мисалы زَيْدٌ مُكْرَمٌ أَصْحَابُهُ أَمْسٍ деп айтылбайт.

Ысым фааил менен ысым мафъуулдун жогоруда айтылган нерселерге таянуусу шарт кылынуусунун себеби , ал экөөсү жеке абалда этиштин кызматын аткарууга алсыздык кылат. Андыктан ага таянуулары зарыл.

4. Сифат мушаббаха – صِفَةٌ مُشَبَّهَةٌ. Ал лаазым феелден бөлүнүп чыккан ысым болуп, үзгүлтүксүздүк маанисин туюндурат да дайыма этишинин кызматын аткарат. Мисалы: زَيْدٌ كَرِيمٌ أَبَاهُ (мааниси: Зайд, анын аталары жоомарт.) Башкача айтканда Зайддын аталары дайыма жоомарттык кылат. Дагы

бир мисал: زَيْدٌ حَسَنٌ وَجْهُهُ (мааниси: Зайд жүзү чырайлуу.) Бул ысымдын ысым фааилге окшотулушунун себеби, анын экилик жана көптүк түргө, эркек жана аял тегине айланууга жөндөмдүүлүгүндө. Бирок формасы жагынан ысым фааилге окшобойт.

5. **Мудааф-** مُضَاف . Ал, ар бир экинчи ысымга изаафа (кошулуучу) кылынуучу ысым. Биринчи ысым экинчи ысымды жарр(илик жөндөмөсүнө салат) кылат. Бул эки ысымдын биринчиси мудааф деп, экинчиси мудааф илайхи деп аталат. Мисалы: غُلَامٌ زَيْدٍ (мааниси: Зайддын кызматчысы)

6. **Исун таамм-** الاسم التام (толук ысым) Бул изаафа кылууга муктаж болбогон ысым. Ал өзүнөн кийин келүүчү ажыратуу кызматын аткарган (تمييز) ысымды насб кылат. Анын толуктугу төрт нерсенин бири менен болот:

- танвин – تَوِين (нундаштыруу) Мисалы: عِنْدِي رَاقُودٌ خَلَأٌ (мааниси: Менде сиркеден бир чоң кумура бар.)
- экиликтин нуну- نُونُ التثنية . Мисалы: عِنْدِي مَنَوَانٍ سَمْنًا وَ قَفِيزَانِ بُرًّا (мааниси: менде эки ман⁷а май жана эки кафиз⁸ буудай бар)
- көптүк түрдүн нуну- نُونُ الْجَمْع . Мисалы: عِنْدِي عِشْرُونَ دِرْهَمًا (мааниси: Менде жыйырма дирхам бар)
- Изаафа- إِصَافَة . Мисалы: عِنْدِي مِلَأُ الْإِنَاءِ عَسَلًا (мааниси: Менде идиш толтура бал бар) Бул сүйлөмдөрдөгү насб болгон ысымдар тамйиз⁹ деп аталат.

⁷ Ман- оордук өлчөмү болуп суюктукта 1,04 литрди, кургак нерселерде 816 граммды түзөт.

⁸ Кафиз -өлчөө бирдиги болуп, анын өлчөмү суюктукта 33 литр, кургак нерселерде 26,112 кг түзөт. Аралыкка карата колдонулганда орточо 480 кадамды түзөт.

⁹ Тамйиз- аныктоочу ысым

❖ Жүз аамилдин ичинен маънавий аамилдер эки :

1. Ал лафзий аамилдерден бошоп келген, рафъ окулуучу мубтада жана хабардын маънавий аамили¹⁰ . Мисалы: زَيْدٌ عَاقِلٌ (мааниси: Зайд акылдуу)
2. феъл музорини рафъ кылуучу маънавий аамил. Ал ысымдын ордуна түшүүчү аамил. Мисалы: زَيْدٌ يَضْرِبُ (Зайд урат) Мында этиш ضَارِبٌ (уруучу) деген ысымдын ордуна түшөт.

Ушуну менен жүз аамил китеби аяктады. Аны үйрөнүп , колдонууга чоң да кичине да муктаж болбой койбойт. Алла таалага чексиз мактоо болсун жана анын элчиси Мухаммадга с.а.в.анын үй бүлөсүнө жана сахабаларына Алла тааланын саламы жана ырайымы болсун, Амиин.

¹⁰ Бул экөөсү маани жаатынан бири бирине таянгандыгы үчүн , раф аамили аларды лафзий аамилден бош кылат.